

הרתעה – היבט תורני

ראשי פרקים

- א. מבוא
- ב. הרתעה אלוקית
- ג. הרתעה צבאית
- ד. יראת הרוממות
- ה. מלחמת רשות או מצוה
- ו. אחדות העם

א. מבוא

תורת הבטחון של כל אומה, האסטרטגיה שנועדה להבטיח קיומו של עם מפני אויביו, כוללת בתוכה מרכיב של הרתעה. מטרת ההרתעה היא למנוע מהאויבים לצאת למלחמה, או ליזום פעולות התקפיות כנגד בני האומה. מלחמה שנועדה להחזיר כושר הרתעה שאבד היתה מלחמתו של דוד בחנון מלך בני עמון, אחר שביזה את משלחת התנחומים של דוד. בהקשר זה מתפרשים כפשוטם דברי יואב לאבישי אחיו: "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו"¹. תבוסה במלחמה זו, תחסל לחלוטין את שרידי כוח ההרתעה של עם ישראל, ותיצור איום מיידני על עריו.

אחר הניצחון דוד מעניש את האוכלוסיה האזרחית של רבת עמון: "ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל וגוי וכן יעשה לכל ערי בני עמון"². וברלב"ג שם: "והנה היה רצונו בזה שייראו שאר האומות מלהלחם בישראל".

גם הרב קוק זצ"ל, כשנדרש למלחמותיו של דוד ולדרכי הענישה שהנהיג, הצביע על הצורך בבניין ההרתעה כמפתח להבנתן:

וענייני המלחמות, אי אפשר היה כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם. ואדרבה, היה מוכרח מאוד גם להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות³.

¹ שמואל ב', י"ב.

² שמואל ב', י"ב ל"א.

³ "אגרות ראייה" ח"א עמ' ק'.

הרב אהרון איזנטל

נמצא שלא רק המלחמות עצמן היו מלחמות קיומיות, אלא גם הענישה שלאחריהן היתה חלק מאסטרטגית הקיום באותה תקופה.

בתקופת המלחמה המודרנית קשה למצוא מלחמות שהעילה ליציאה אליהן היתה אך ורק לצורך יצירת כושר הרתעה או שמירתו, אולם זו סיבה נלווית או תוצאה של פעולות צבאיות.⁴

בהיות ההרתעה מרכיב יסודי באסטרטגיה הבטחונית של מדינת ישראל⁵, מן הראוי לבחון פרקים מההסטוריה הצבאית והבטחונית של עם ישראל בימי קדם. אפשר שפרקים אלו, בתוספת הארת חכמינו ז"ל, יסיפו נדבך שונה, אמוני ותורני, בסוגיית ההרתעה של אויבי האומה הישראלית.

ב. הרתעה אלוקית

1. המלחמה על ים סוף

תיאור מרשים של עוצמה הרתעתית מופיע בשירת הים:

שמעו עמים ירגזון, חיל אחז ישבי פלשת,

או נבהלו אלופי אדום, אילי מואב יאחזמו רעד,

נמגו כל ישבי כנען.⁶

שירת הים מעידה על נפילת יכולת העמידה בקרב עמי כנען ועבר הירדן המזרחי בעקבות נס קריעת ים סוף וטביעת כל הצבא המצרי. רשמי האימה שנפלו על העמים באותה תקופה מקבלים אישור ארבעים שנה מאוחר יותר, במידע שמוסרת רחב למרגלי יהושע:

ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם, כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו' ונשמע וימס לבכנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלוהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.⁷

⁴ אפשר שאת מערכת סיני ניתן להגדיר כמלחמה שנועדה בעיקר לחזק את כושר ההרתעה האסטרטגי של ישראל. ראה בספרו של ישראל טל "בטחון לאומי" עמ' 132. זה היה גם מימד חשוב, אך לא תמיד בלעדי, בפעולות התגמול והמבצעים המיוחדים בעומק שטח האויב.

⁵ שם, בפרק "אסטרטגיה של הרתעה" עמ' 101 ואילך.

⁶ שמות ט"ו י"ד-ט"ו.

⁷ יהושע ב' ט"ו-י"א.

הרתעה - היבט תורני

לנס קריעת ים סוף, טביעת המצרים וההצלה המופלאה של בני ישראל, היו כמה סיבות ישירות אך גם תוצאות נלוות⁸. אחת מהן, הפלת פחד ואימה על האומות שעלולות למנוע מעם ישראל מלנחול את ארצו. ייחודו של המאורע הוא בהיותו מעשה אלוקי גלוי, שנוי סדרי הטבע. כל עוד שמלחמה מתנהלת באמצעים טבעיים מקובלים, מוגבל כוחה של ההרתעה הנוצרת בעקבות ניצחון בשדה הקרב. האומה המובסת מחדשת כוחותיה ומכשירה עצמה למלחמה הבאה. ואילו שירת היס מתארת מצב של אימה, פחד ושיתוק מוחלטים בקרב האומות בעיקבות ההופעה המשנה סדרי עולם של: "ה' איש מלחמה". מכאן שבמלחמה "ניסית" מושגת ההרתעה העוצמתית ביותר. גם לעובדי אלילים ברור שכנגד הופעה שכזו לא יוכל לעמוד שום צבא בעולם.

תוצאה נוספת מראיית ה-"ייד הגדולה אשר עשה ה' במצרים" היתה הבטחון העצמי של העם אשר היה משועבד שנים רבות כל כך. כוחה של הרתעה יעילה אינו מתמצה רק באיום המושג כלפי האויבים אלא גם בחיזוק תחושת הבטחון של האומה. צבאות חושפים מידי פעם כלי נשק שבידם לא רק בכדי להרתיע את האויב אלא גם על מנת לעודד את העם היודע שצבורה בידי עוצמה שתעמוד לו בעת הצורך.

ימינך ה' נאדרי בכח

ימינך ה' תרעץ אויב?⁹

2. מלחמת עמלק

אם ברושמה של התגלות הכח האלוקי היה די כדי לפורר את מערכי האויב, בודאי שהיה בו, לכאורה, כדי למנוע כל נסיון של התגרות צבאית בעם היוצא ממצרים. והנה, כמה שבועות¹⁰ לאחר הופעת ימינו של ה' "הנאדר בכח" על ים סוף פושט כח צבאי עויין על מתנה בני ישראל במדבר: "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים"¹¹. המלחמה מסתיימת אמנם בניצחון ישראלי, אך לשון הכתוב מלמדת

⁸ אילולא חיזק הקב"ה את לב פרעה לרדוף אחר בניי, לא היו זקוקים כלל להצלה. מגמת הנס המפורשת היתה "ויאכבדה בפרעה ובכל חילו" (שמות י"ד ד'). בנוסף למגמת קידוש ה', ההוכחה לשליטת ה' בטבע, התרוממה מדרגת האמונה והיראה של עם ישראל: "וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שם, שם, ל"א). בכך התנתק העם באחת מתרבות מצרים והוכשר לכריתת ברית וקבלת התורה במעמד הר סיני.

⁹ שמות ט"ו ו'. ספורנו: "יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל".

¹⁰ ב"סדר עולם" כתב שהיה זה בין כ"ג באייר לראש חודש סיון.

¹¹ שמות י"ז ח'.

הרב אהרון איזנטל

שלא היה שם ניצחון שלם: "ויחלש¹² יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב¹³.
התיאור החוזר, המופיע בצווי מחית עמלק בפרשת כי תצא, משלים את התמונה:
"אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים"¹⁴.

הכתוב מבליט את רשעותו של עמלק המתנפל על עם ההולך בדרך בלא שיבוא
כלל בגבולו, תוך כדי ניצול חולשתם של הנחשלים אשר אינם יכולים להתקדם עם
כל המחנה. "גבורתו" בזינוב העייפים והיגעים, ואילו במלחמה פנים מול פנים
הריהו ניגף. אולם עיקר ההסבר לעזותו של עמלק בעדות הכתוב: "ולא ירא
אלהים". המפרשים נחלקו בשאלה כלפי מי מוסבת הערכה זו.

רש"י וראב"ע מפרשים שסופו של הפסוק חוזר לעמלק. הכתוב מעיד שהפחד
והרטט שאחזו בעמי האזור פסחו על עמלק. הנה התגלה לעולם שיש כח כביר יותר
מפרעה, רכבו ופרשיו. היה סכוי שהאנושות תצעד לקראת הכרה בבורא עולם
המוציא את עמו מבית עבדים במסכת ניסים מופלאה, אך עמלק ביטל את יראת
הכבוד, את הפחד מה' והדר גאונו¹⁵. "חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני"¹⁶, עזות
דטומאה¹⁷ אינה מתפעלת מעזות דקדושה.

הנזק החמור שנגרם במלחמה זו היה איבוד כח ההרתעה:

אמר רבי חוניא: משל למה הדבר דומה, לאמבטי רותחת שלא היתה
בריה יכולה לירד בתוכה. בא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה. אע"פ שנכווה,
הקירה¹⁸ לפני אחרים. אף כאן, כיון שיצאו ישראל ממצרים, הקב"ה קרע הים
לפניהם ונשתקעו המצרים לתוכו, נפל פחדן על כל האומות שנאמר: 'אז
נבהלו אלופי אדום וגו', כיון שבא עמלק וגזדווג להם, אע"פ שנמל את שלו
מתחת ידן, הקירן לפני אומות העולם¹⁹.

כיצד אבד רושם ההרתעה האלוקית? מדוע לא פעל על עמלק? מדוע מזדרז עמלק
לצאת למלחמה למרות שאינו מאויים כלל על ידי בני ישראל²⁰?

¹² רס"ג: לתצם והפיצם בחרב. רש"י: ולא הרגם כלם. חזקוני: הכוס ישראל והחלישום לפי חרב, אבל לא
המיתום.

¹³ שם, שם י"ג.

¹⁴ דברים כ"ה י"ח.

¹⁵ עיין ב"פחד יצחק" לפורים - סדרת מאמרים המבארים מהותו של עמלק.

¹⁶ סנהדרין ק"ה ע"א.

¹⁷ תנחומא כי תצא ט': "מה היו בית עמלק עושין, היו מחתכין מילותיהן של ישראל וזורקין כלפי מעלה,
ואומרים: בזה בחרת, טול לך מה שבחרת".

¹⁸ וכך פירש המדרש שם את "אשר קרך", היקרד לפני אחרים. כלומר קיררד בפני אוה"ע.

¹⁹ תנחומא, שם.

²⁰ עמלק ישב בדרומה של א"י ובמזרחה, אך לא היתה לו ריבונות ממשית על שטח מסויים. וראה מש"כ
הר"י מידן "במגדים" י"ז בהסבר בואו של עמלק לרפידיים.

הרתעה - היבט תורני

חז"ל תלו את איבוד ההרתעה במצב רוחני ירוד של עם ישראל.

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים²¹ - שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה²².

לא נתפרש לנו טיבו של דבר²³, אולם הכתוב מתאר בברור משבר רוחני ששיאו ב"מסה ומריבה" ובינסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין²⁴. אך חודש ימים עבר מאז שבני ישראל שוררו על שפת הים "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה", "ימינך ה' נאדרי בכוח, ימינך ה' תרעץ אויב". והנה חלפה השפעת הנס ובאו תחתיה הנסיון והעדר האמונה. מצב זה מתואר בפרשת כי תצא, "ולא ירא אלהים", ומוסב על פי הפשט על בני ישראל²⁵. מכאן שיש מיתאם בין תוקף היראה של אומות העולם מעם ישראל, כהתרשמות מהופעה גלויה של אלוקי ישראל, המושיע ופודה את עמו מידי צריו, לבין יראת השמים של עם ישראל. יחסי גומלין אלו, מצאו את ביטויים המיידים במלחמת עמלק זו בתיאור הקרב:

והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל²⁶ וכאשר יניח ידו וגבר עמלק²⁷.

ובמשנה:

וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה²⁸ ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלים²⁹.

²¹ שמות י"ז ח'.

²² מכילתא בשלח א'.

²³ ע"י ב"פחד יצחק" לפורים, סוף עניין ראשון, שרפיון הידיים הוא תוצאה ממיעוט הכרת החשיבות שבתורה. מהותו של עמלק הוא עקירת כח החשיבות של כנסת ישראל שנוצר ביציאת מצרים. בואו למלחמה הוא מידה כנגד מידה להריסת בניין חשיבות התורה וכבודה. והשווה למש"כ הנצי"ב ב"העמק דבר", בהוספות מכתב ידו שהודפסו בסוף ספר דברים עה"פ "אשר קרך בדרך".

²⁴ שמות י"ז ז'.

²⁵ עיי"ש בתרגום, וכן פ"י החזקוני. זאת לעומת זרגתם האמונית הרוממה אחר קריעת ים סוף - "וייראו העם את ה'" (שמות י"ד ל"א). יש לשים לב לשנוי השימוש בשמות ה'. בקריעת ים סוף היתה התגלות ולפיכך מופיע שם הוי', ברפידים הקב"ה נסתר - "אכן אתה אל מסתתר", ולכן "ולא ירא אלהים".

²⁶ הרשב"ם רואה בהרמת הידיים פעולת תמיכה ברוח הקרב: "שכן דרך עורכי מלחמה שכל זמן שרואים הרמת ניסם הן מתגברין, וכשהוא מושלך רגילים לנוס ולהנצח". וראב"ע בפרוש הארוך דחה דבריו: "ואילו היה כן, מרים אותו אחרן או חור". ולפיכך גם הוא סבור, כרש"י, שהפשט הוא כדברי חז"ל במשנה.

²⁷ שמות י"ז י"א.

²⁸ אפשר שהוא אמור כלפי העם שבמחנה. ועיין ראב"ע שם, שם ט', שמשה כלל לא היה ברפידים אלא בחורב, הוא הר סיני, ושם התפלל על נצחונם של ישראל. משה, עפ"י שיטת הראב"ע - המפרש פשט הפס' כמשנה זו - שואב את כח תפילתו ממעמדם הרוחני של עם ישראל. ואילו בפרקי דרבי אליעזר - הובא ברמב"ן - עם ישראל עוקב אחר תפילתו של משה הנמצא ליד המחנה ומשתתף גם הוא במאמץ הרוחני האדיר.

²⁹ ר"י כ"ט ע"א.

הרב אהרון איזנטל

כאשר ההרתעה נשענת על ההופעה המהממת של כוחו של ה' אין לאומות העולם כל יראה מפני עוצמתו הצבאית של עם ישראל. הם יראים מלהתגרות בהם רק משום שה' נלחם להם:

ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים³⁰.

ה"חולשה" שבהרתעה זו, מובנת בסיבת ההרתעה, שכן מתברר שמי שלא ירא אלוקים אינו חושש להתגרות ולהלחם בישראל, כדרך שעשה עמלק³¹.

3. חטא המרגלים

בתשעה באב, שנה לאחר מכן, התברר שכח ההרתעה האלוקי נשבר לרסיסים גם בתוך מחנה ישראל. המרגלים חוזרים ומספרים על הערים הבצורות והענקים שבארץ כנען, והתוצאה:

ותרגנו באחליכם ותאמרו וגו' לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו. אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו וגו'³².

משה רבנו מנסה להתמודד עם הנפילה המוראלית ע"י איזכור ניסי יציאת מצרים:

ואמר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם. ה' אלהיכם החלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם³³.

אולם ללא הועיל. העם בשלו:

ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב. נשינו ומפנו יהיו לבו וגו'³⁴.

משה מסכם את המצב:

ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם. ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם, כאש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם³⁵.

³⁰ שמות י"ד כ"ה. עיין שם בתרגום: "ארי דא היא גבורתא דה'".

³¹ אומה זו, "ראשית גוים" (במדבר כ"ד כ" רש"י שם: הוא קדם את כולם להלחם בישראל), הנלחמת נגד הגילוי שה' הוא הריבון, משדד מערכות הטבע, "ה' הוא האלהים", מגדירה עצמה על ידי כך כאויבת ישירה של הקב"ה: "מלחמה לה' בעמלק" (שמות י"ז ט"ז). ומכאן גם העונש החמור שהוטל עליה, "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (שם, שם י"ד). וכפי שסיכם זאת הרמב"ן: "וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזו ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד ה' ומהדר גאונו, ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם, ולכן אמר בו ולא ירא אלוקים" (רמב"ן שם ט"ז).

³² דברים א' כ"ז-כ"ח.

³³ שם, שם כ"ט-ל'.

³⁴ במדבר י"ד ג'.

³⁵ דברים א' ל"ב-ל"ג.

הרתעה - היבט תורני

משה מזכיר את חופת ההגנה האלוקית שליוותה את עם ישראל מיציאת מצרים³⁶, ואשר בלמה את מחנה מצרים מלקרב למחנה ישראל³⁷. והרי גם עמלק לא יכול היה לזנב אלא ביוצאים מתחת ענני הכבוד. משה מזכיר את המוחש, עמודי הענן והאש, אולם מלבד זאת נלווה אליהם מלאך האלוקים אשר נסע לפני מחנה ישראל³⁸, והוא זה שנשלח להביא את עם ישראל לארץ ישראל ולהכחיד את האויבים³⁹. אולם כל זה לא נטע די אמונה ובטחון, כוח ועוז נפש, כדי להילחם בעמי כנען. והתמיהה מרובה: הנשכח מהם הרעד והבהלה שאחזו בעמי כנען? והלא הם שוררו על שפת הים:

תפל עליהם אימתה ופחד, כגדל זרועך ידמו כאבן

עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית

תבאמו ותטעמו בהר נחלתך וגו'⁴⁰.

תשובה תמצא אם תובן בקשת העם לשלוח מרגלים לחפור את הארץ. והלא מיד אחר צאתם ממצרים הובטחה כניסתם תוך המוס האויבים וגירוש יושבי הארץ מפניהם⁴¹? הנצי"ב⁴² טוען שהעם ביקש להמיר את ההנהגה האלוקית שבה הונחה עד קדש ברנע, בהנהגה אנושית. ההנהגה האלוקית מבטיחה אמנם ניסים אך דורשת גובה רוחני מתמיד, נפילה גוררת עונש מידי. העם העדיף הנהגה שאין בה שר כה נכבד אך גם אינה תובענית. בקשת הריגול הצבאי מבטאת את הרצון לעבור למהלכים אנושיים. כיון שסילקו ברצונם את ההנהגה הניסית הפסידו ממילא גם את רושם ההרתעה שנוצרה ע"י הנהגה זו, על כל פנים, בעיני עצמם. ולפיכך בשומעם את רשמי המשלחת, שתארה בצבעים קודרים את הסכוי לכבוש את ארץ כנען באמצעים צבאיים, נפלה רוחם בקרבם, והגיעו הדברים לאן שהגיעו.

4. קריעת הירדן, כבוש יריחו ומפלת העי

הגובה הרוחני הנדרש מישראל כשהוא נשען על מערכת ניסית שב ומתגלה במפלת העי. קדמו לה ניסי בקיעת הירדן וכיבוש יריחו, קריעת הירדן ומעבר העם בתוכו מקבילים לקריעת ים סוף ומעבר העם בחרבה, כדבר יהושע אל בני ישראל:

³⁶ השווה לדמיון הלשון בשמות י"ג כ"א.

³⁷ שמות י"ד י"ט-כ'.

³⁸ שם.

³⁹ שמות כ"ג כ"ג.

⁴⁰ שמות ט"ו ט"ז-י"ז.

⁴¹ ע"י שמות כ"ג כ"ג-ל"א.

⁴² ע"י בדברי "העמק דבר" בתחילת פרשת שלח, ובספרו של הרב יגאל אריאל "עז וענוה", עיונים ביהושע ושופטים, בפרק: מרגלי יריחו.

הרב אהרון איזנטל

אשר הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה ה'
אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו.⁴³

ואכן נשנה אשר אירע אחר קריעת ים סוף:

ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני
אשר על הים את אשר הוביש ה' את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברנו
(עברים) וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל.⁴⁴

כבוש יריחו הוסיף נדבך נוסף לבהלת עמי כנען. חומתה השגיבה של יריחו,
"סוגרה של ארץ ישראל"⁴⁵, נופלת תחתיה בדרך פלא, והעיר נלכדת בידי ישראל.
שמעו של יהושע מתפשט בכל הארץ.⁴⁶ דומה שכל ארץ כנען תפול בידי יהושע כפרי
בשל תוך זמן קצר. אלא שאז מתרחש הכשלון בעי. יהושע שולח כח קטן יחסית ללא
כל הכנה טקטית. כנראה סבור היה שגם בעיר זו ילך שר צבא ה' לפני המחנה. והנה
לא כן אירע, הכוח הישראלי נס מפני אנשי העי.⁴⁷ בבת אחת מהפך. תחת: "וימס
לבבם"⁴⁸ של מלכי הכנעני, "וימס לבב העם ויהי למים"⁴⁹. מה אירע? והלא דרכן של
מלחמות ש"כזה וכזה תאכל החרב"⁵⁰? אף תגובתו של יהושע והזקנים טעונה
הסבר:

ויקרא יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא
וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם. ויאמר יהושע אהה ה' וגו' למה העברת
העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו וגו'.⁵¹

כאן מתגלה שוב "נקודת התורפה" של ההרתעה האלוקית. החסות תחת כנפי
ההשגחה האלוקית הגלויה מבטיחה הגנה מושלמת⁵² ולכן לא נפקד איש ממחנה
ישראל במלחמת יריחו⁵³, וזאת בניגוד למלחמה טבעית, אפילו כשהיא מלחמת
מצוה⁵⁴. אולם כל כשלון, ולו גם הקטן ביותר, מגלה לאויב שחופת הגנה זו הוסרה,
והדבר מזמין התקפת מחץ על מנת לנצל את שעת הכושר. במקביל, גם בטחונו של

⁴³ יהושע ד' כ"ג.

⁴⁴ שם ה' א'.

⁴⁵ תנחומא בהעלותך י'.

⁴⁶ יהושע ו' כ"ז.

⁴⁷ שם ז' ד'-ה'.

⁴⁸ שם ה' א'.

⁴⁹ שם ז' ה'.

⁵⁰ שמו"ב י"א כ"ה.

⁵¹ יהושע ז' ו'-ז'.

⁵² עמלק מזנב רק באלו שפלטם הענן, ה"נחשלים" רוחנית אשר איבדו את זכות ההגנה הניסית. עיין

תנחומא כי תצא י', וברש"י דברים כ"ח י"ח.

⁵³ כך משמע מפשטי הכתובים.

⁵⁴ כדבריו של המנחת חינוך מ"ע תכ"ה "וידוע דהתורה לא תסמוך דינייה על נס, כמבואר ברמב"ן, ובדרך
העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה".

הרתעה - היבט תורני

העם, שלמד להשען על אביו שבשמים בלבד, מתערער. ולפיכך תגובת העם לשמע הכשלוך בכבוש העי היא כתגובת ילד קטן הנכנס למקום סכנה ופתאום מתברר לו שאביו נעלם ולבבו נמס כמים. ואילו יהושע חושש להתלכדות צבאית מיוחדת של עמי כנען בעריהם המבוצרות, שנסגרו מאימת ישראל, ויציאה למלחמת תנופה על מחנה ישראל.

וכמו במדבר, כן עתה, מתברר שהסרת מעטפת ההגנה היא תוצאת החטא: "חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם"⁵⁵. הוראה אלוקית מפורשת משנה את תורת המלחמה של יהושע. הקב"ה מצווה את יהושע לשוב ולכבוש את העי, אלא שהפעם עליו לנקוט בתכסיסים צבאיים רגילים: "שים לך ארב לעיר מאחריה"⁵⁶.

הוראה זו מלמדת את יהושע שמכאן ואילך עליו לחתור לכבושה של הארץ באמצעים טבעיים בלא לסמוך על התערבות ישירה של אלוקי ישראל. לפיכך הוא תוקף בהפתעה את מערכי האויב⁵⁷. כך במלחמתו עם ברית מלכי הדרום: "ויבא אליהם יהושע פתאום, כל הלילה עלה מן הגלגל"⁵⁸. וכך במלחמתו עם ברית מלכי הצפון: "ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאום, ויפלו בהם"⁵⁹.

שוב מתברר שעולם אלוקי הוא עולם שאין האדם יכול לעמוד בו. האדם אינו יכול לעמוד בהנהגת ההתגלות האלוקית, מפני שזו דורשת ממנו שלמות רוחנית מתמדת.

יצר ה' את האדם והניחו בגן עדן, מקום בו ה' מתהלך לרוח היום. חטא האדם, לא שמר על צווי ה' וגורש בחטאו. הורד אל ההוויה הארצית, ומעתה עליו לחפש את קרבת אלוקים.

הוציא ה' את ישראל ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה. התגלה בידו הגדולה על הים בהכבדו בפרעה ברכבו ובפרשיו. חטאו ישראל ברפידים ונשתבר כוח ההרתעה שנצבר על שפת הים.

⁵⁵ יהושע ז' י"א. לברור חטאו של עכן כחטא ציבורי עיין ב"עוז וענוה", עמ' 74.

⁵⁶ שם ח' ב'.

⁵⁷ לעומת מלחמת יריחו, המלחמה הניסית, שבה ניתנה שהות למגיני העיר להתכוון להתקפה הממששת ובאה.

⁵⁸ שם י' ט'.

⁵⁹ שם י"א ז'. יחד עם זאת השמים באים לעזרתו אף שיהושע אינו מבקש זאת. בתחילה, במלחמתו במלכי הדרום, בצורה גלויה: "ויהי בנסם מפני ישראל הם במורד בית חורן וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה וימתו, רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב" (י' י"א), ואח"כ במלחמה במי מרום באופן סמוי: "ויאמר ה' אל יהושע אל תירא מפניהם כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל וגו'" (י"א ו').

הרב אהרון איזנטל

ירד ה' על הר סיני לתת תורה לעמו ישראל ולכרות עמו ברית עולם. בושש משה לרדת מההר, חטאו ישראל בעגל ונשתברו לוחות ראשונים מעשה אלוקים. ושוב בימי יהושע, בכניסה לארץ ישראל, ארץ השכינה, מתחיל מהלך אלוקי. חטאו ישראל בחרם יריחו ונשתבר כוח ההרתעה המחודש שנצבר על שפת הירדן.

ג. הרתעה צבאית

עברו שלושים ותשע שנים מאז התקיף עמלק את מחנה היוצאים ממצרים, ושוב מחנה ישראל מותקף: "וישמע הכנעני מלך ערד⁶⁰ יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי⁶¹". במלחמה זו עם ישראל מאמץ אסטרטגיה הרתעתית שונה. שוב לא הישענות על ניסים אלוקיים במלחמה המבטיחים ניצחון ויוצרים אפקט הרתעתי, אלא רצון להישען על הרתעה אנושית כפרי ניצחון במלחמה טבעית. כך מפרש ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק⁶² את בקשתם של בני ישראל:

אם נתן תתן את העם הזה בידי וכו' - פירוש, דעך עכשיו היה מנהיגם בניסים, המצרים נטבעו וכיוצא בזה, ואם חלילה נטו מעט מדרך הישר, מיד היו מושפלים ומנוצחים⁶³. וכבן שסמוך על שולחן אביו שמעצמו אינו יודע דרך לפרנסתו⁶⁴. ולא לכבוד הוא לאומה⁶⁵, גם תמיד בלי מנוח, שכאשר ראה כי נסתלקו העננים, מיד בא להילחם⁶⁶. לכן ביקשו שיעשה השם חסד שינצחו במערכות המלחמה הטבעית, ויתראו לעיני העמים כגבור ביום קרב. וזה: אם נתן תתן את העם הזה בידי, בדרכה של מלחמה טבעית. וכמו שערב לאחד מבית המלך כאשר ירויח במסחר יותר מכל מהמדי עיניו. וזה מכוון דברי הנביא⁶⁷: 'זהיה לך ה' לאור עולם ואלוקיך לתפארתך', פירוש, דשם

⁶⁰ עני רש"י שהיה זה עמלק ישב הנגב. לדעת הרמב"ן המלחמה היתה בעבר הירדן המזרחי ולפי זה הריהו עוקר ממקומו כדי לתקוף את ישראל.

⁶¹ במדבר כ"א א'.

⁶² "משך חכמה" במדבר כ"א ב'.

⁶³ כפי שהתברר במלחמת עמלק, כיון שרפו ידיהם מיד בא עמלק. אין ספק שעמלק הכה מכה קשה את ישראל, "ויזנב בך כל הנחשלים אחריו". וע"ע ברש"י במדבר י"ג כ"ט: "לפי שנכוו בעמלק כבר, הזכירוהו מרגלים כדי ליראם".

⁶⁴ כך לא היה לבני ישראל כושר הרתעה עצמי, אלא כולו היה תלוי בגבורתו של הקב"ה, שהופעתו נכרכה עם דרישה לדרגה רוחנית גבוהה, מה שיצר חוסר וודאות ותלות מוחלטת. וע"ע "בהעמק דבר" במדבר י"ג ב'.

⁶⁵ משום שכבודה של אומה הוא כשמפרנסת היא את עצמה. ובלשון אחרת, שעוצמותיה נבנות על ידה באופן טבעי ואנושי.

⁶⁶ ראש השנה ג' ע"א: "וישמע הכנעני מלך ערד" (במדבר כ"א א'), מה שמועה שמע, שמת אהרון ונסתלקו ענני הכבוד, וכסבור ניתנה רשות להילחם בישראל, עכ"ל". מצב שכזה הוא בודאי לא לכבוד האומה.

⁶⁷ ישעיה ס"י ט.

הרתעה - היבט תורני

הויה שמורה על ההנהגה הניסית, זה יהיה לך לאור עולם. 'ואלוקיד', שזה מורה על כח כל הכוחות הטבעיים, זה יהיה לתפארתך, שגם בהנהגה הטבעית תצליח ותצא כגיבור כיום קרב⁶⁸.

כח הרתעה זה מתבסס על השפעה מצטברת של הצלחות חוזרות ונשנות, וככל שהניצחונות גדולים ומכריעים כן גדלה עוצמת האימה. גם במלחמות הבאות, כנגד סיחון ועוג, נשא עם ישראל באחריות ומהשמיים סייעו בעדו⁶⁹. וכך מתארת רחב את טיב ההרתעה שנוצרה בעקבות ניצחונות צבאיים של עם ישראל:

ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמנו כל יושבי הארץ מפניכם. כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחון ולעוג אשר החרמתם אותם⁷⁰.

רחב מבחינה בין פועלו הישיר של ה': "אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניהם", לבין פועלם הישיר של בני ישראל: "ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי", אף שהיא מייחסת כראוי גם את תוצאות מלחמות אלה לתמיכתו של אלוקי ישראל⁷¹.

ד. יראת הרוממות

שני אופני ההרתעה שנסקרו, אלוקית-ניסית ואנושית-טבעית, נוצרים כתוצאה מניצחונות בשדות הקרב על האויבים. כוח ההרתעה הייחודי לעם ישראל נשען על "בעל ברית" נצחי, ה' איש מלחמה, נורא תהילות עושה פלא. אלא שעל אף הברית הנצחית אין פועל גבורות מצמיח תמיד ישועות. בשעת רפיון רוחני אפשר ותוסר חופת ההגנה האלוקית, ואויב האורב לשעת כושר זו עלול לפרוץ פרצות במחנה ישראל. אלא שההופעה האלוקית הגלויה היא ארוע חריג בתולדותיו של עם ה'.

⁶⁸ ההנהגה הניסית בשם הוי' מאירה לנצח על מידת הקירבה של הקב"ה לעמו. אולם תפארתה של האומה בהצלחתה בהופעה על שדה האנושות דוקא ובכלים אנושיים. ועי' במשך חכמה דברים לייב ג' שתכלית חיי עולם הזה אינה לחיות תחת הנהגה ניסית, ועל כך דרשה הגמ' (סנהדרין כ' ע"א): "שקר החן - זה דורו של משה ויהושע, והבל היופי - זה דורו של חזקיה", שכן בדורות אלו נעשו ניסים ונפלאות במלחמות ובדרכי הפרנסה והיה בזה חן ויופי, גילוי השגחת ה' הגלויה על עמו ישראל, אולם אין אלו חיי עולם הזה. המבוקש הוא: "הבו גודל לאלוהינו", לחזק את ההופעה הנסתרת של הקב"ה בעולמו. המעבר מחוסר אונים על שפת הים מול פרעה וחילו: "המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר", לבקשת ההשתחררות ממלחמה ניסית, מבטא בגרות אמונית. עיין בדברי הרב קוק ב"עין אייה" ברכות י', אות קמ"ג. החרמת השלל והקדשתו לשמים במלחמה עם מלך ערד מבטאת את ההכרה שהנשיאה בעול המלחמה אין פירושה התנערות מהאמונה שמהשמים מסייעים לצבא ישראל.

⁶⁹ עיי' דברים ב' ל"א-ל"ג, ג' ג', במדבר כ"א ל"ד.

⁷⁰ יהושע ב' ט"ז.

⁷¹ חציית הירדן וכבוש יריחו המתרחשים תוך שני סדרי הטבע הם חריגים במהלך הנוכחי שהחל במלחמה עם מלך ערד. על הצורך בהופעה ניסית מחודשת עיי' ב"עוז וענוה" עמ' 40 ואילך, ובמאמרו של הר"י בן נון ב"מגדים" י"ג עמ' 38 ואילך.

הרב אהרון איזנטל

לרוב, עם ישראל נזקק לאמצעים צבאיים רגילים כדי לשמר את קיומו, וכח ההרתעה התבסס על השפעה מצטברת של הצלחות צבאיות. מובן שגם דרך זו מוגבלת ביעילותה. אין הבטחה להצלחה צבאית מתמדת. גילויי חולשה צבאיים ואחרים עלולים להזמין תוקפנות⁷².

קיימות אפשרות חלופית המקיימת את עם ישראל בארצו ללא מלחמות וללא צורך לחיות באופן מתמיד על החרב. את המתכונת הציג מרן הרב קוק זצ"ל⁷³:

לולא חטא העגל היו האומות יושבות ארץ ישראל משלימות עם ישראל ומודות להם, כי שם ה' הנקרא עליהם היה מעורר בהן יראת הרומומות, ולא היתה שום שיטת מלחמה נוהגת, וההשפעה היתה הולכת בדרכי שלום כבימות המשיח. רק החטא גרם ונתאחר הדבר אלפי שנים, וכל מסכות העולם הנן אחוזות זו בזו להביא את אור ה' בעולם, וחטא העגל ימחה לגמרי וטמילא כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברכ' ה', והעולם יתוקן באורח שלום ורגשי אהבה, ונעם ה' יוחש בכל לבב, לענג רוח ולעדן נשמה ולכל בהם תחיה נפש כל חי.

הרב מצביע על ה"הזדמנות השנייה שהוחמצה". הראשונה התרחשה בגן עדן. אדם הראשון לא עמד בציוויו של מקום, הלך אחר דעתו של נחש, נגזרה עליו מיתה, ובחטאו גלה: "ויגרש את האדם". כה הלך העולם והתגלגל עד אשר הגיע עם ישראל למרגלות הר סיני. שם, במעמד הר סיני, התרומם העם למדרגת אדם הראשון קודם החטא. שיאו של המעמד: "כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ וגוי השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחיי"⁷⁴, מצביע על שיבה לדרגה הרוחנית שנאמרה באדם הראשון: "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום וגוי"⁷⁵.

⁷² ראה בספרו של ישראל טל "בטחון לאומי" בפרק הדן בהרתעה. ההסטוריה הקצרה של מדינת ישראל מלמדת שאסטרטגית ההרתעה שלה לא הצליחה תמיד לבלום את תוקפנותם של אויביה.

⁷³ "אורות המלחמה" פ"ד.

⁷⁴ דברים די לייב-לייב.

⁷⁵ בראשית ג' ח'.

הרתעה - היבט תורני

בקבלת "נעשה ונשמע"⁷⁶ משיג העם את "רצון ה'" בבריאה: "וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה"⁷⁷, ובתרגום יונתן: "למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא". כלומר, לעסוק בתורתו (נשמע) ולקיים מצוותיו (נעשה)⁷⁸. מכח מעמדו הרוחני המרומם יכול היה עם סגולה להכנס מיד לתקופת היעוד המשיחי, הסופי:

בשעה שנתן הקדוש ברוך הוא התורה לישראל לא היו ראויים שישלום מלאך המות בהם שנאמר: תרות על הלוחות⁷⁹. מהו תרות? ר' יהודה אומר תרות מן גליות ור' נחמיה אומר תרות ממלאך המות⁸⁰.

שתי החרויות שהתפרשו במדרש הן שיבה למצבו של האדם הראשון קודם חטאו, שהרי אלו היו העונשים שנגזרו עליו בעקבות החטא: הוא גורש מגן עדן וגם נקנסה עליו המיתה. מאידך, שתי החרויות הללו מקבילות לשני יעודים המופיעים בתקופה המשיחית. האחד, הסרת שעבוד המלכויות, וכניסוחו של שמואל: "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד"⁸¹. כיוצא בזה, לדברי ר' יהודה יכול היה עם ישראל לזכות להכרת נצח בינלאומית בזכותו על ארץ ישראל ומתוך כך שוב לא היה גולה מארצו. והיעוד האחר, תחית המתים, מופיע בפרשנותו של ר' נחמיה כחרות ממלאך המות.

נראה שזו כוונתו של הרב קוק זצ"ל בתארו את אופק האפשרות שנפתח בעקבות מעמד הר סיני. אומות העולם, כולל אלו היושבות בארץ ישראל, היו מודות שארץ הקודש שייכת לעם סגולתו. לא היה צורך במלחמות כלל, לא לכיבוש ולא להגנה. העולם היה נכנס לעידן המשיחי ועם ישראל היה משפיע בדרכי שלום מתורת ה', כמבואר בדברי הנביאים.

הרב מצביע על מקור הכח שמצוי היה באומה באותה עת: "כי שם ה' הנקרא עליהם היה מעורר בהן יראת הרוממות". זיהויו של המונח "שם ה' הנקרא עליהם"

⁷⁶ שמות כ"ד ז'.

⁷⁷ בראשית ב' ט"ו.

⁷⁸ עיין בשבת פ"ח ע"א: "אמר רבי אלעזר, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו". עם ישראל "חזר" לגן עדן, מקום בו המלאכים עומדים ומשמשים.

עיין גם בבראשית רבה פ"ט, ז': "וישמעו את קול ה' אלהים וגו'. אי"ר אבא בר כהנא עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה וכו' עמד משה והורידה מלמעלה למטה".

⁷⁹ שמות ל"ב ט"ז.

⁸⁰ שמות רבה פ"א, ח'. והשווה לבמדבר רבה פ"ז, כ"ד. ובוהר כי תשא קו' (בתרגום הסולם): "בשעה שעמדו על הר סיני נעבר מהם זוהמת הנחש. כי אז היה ביטול יצר הרע מן העולם ודחו אותו מהם. ואז נתאחדו בעץ החיים ועלו למעלה למדרגות העליונות, ולא ירדו למטה וכו'".

⁸¹ ברכות ל"ד ע"ב, רמב"ם הלי מלכים פ"ב הי"ב.

הרב אהרון איזנטל

קשור לפרשנות חז"ל לעדי המסתורי שבהר חורב: "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב"⁸².

במסכת שבת⁸³ דרש ר' סימאי שהעדי הוא הכתרים שעטרו המלאכים לבני ישראל בשעה שהקדימו נעשה לנשמע⁸⁴. ובמדרש רבה פירש רשב"י שהיה זה כלי זיין ועליו חקוק שם המפורש⁸⁵. תוספות⁸⁶ פירשו שהכתרים: "של הוד היו, לפיכך כשנטל משה (כדברי ר' יוחנן שם, שאחר שבני"י פרקו את הכתרים מראשם, זכה בהן משה ונטלן) קרן עור פניו". והנה על קרינת עור פני משה נאמר: "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו"⁸⁷. אותה קרינה, המביאה לידי יראת הרוממות, היתה נחלתם של כל בני ישראל לפני חטא העגל. וזה מש"כ הרב: "שם ה' הנקרא עליהם (הוא השם המפורש) היה מעורר בהן (באומות העולם ביחס לבני ישראל, במקביל לאמור בבני ישראל לאחר החטא ביחס למשה) יראת הרוממות", כאמור: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"⁸⁸. לא יראת הכח הגשמי אלא יראת הרוממות הרוחנית⁸⁹.

המפגש היחיד במינו בין ילודי אשה לבין האין סוף האלוקי זיכך את אישיותם של העומדים למרגלות ההר וטיהר את גופם עד שהקרינה הרוחנית השתקפה וניכרה היטב אף על פניהם. הבא במגע עם אישיות שכזו מתמלא ביראת הרוממות, יראה ודרך ארץ עמוקות, ולא יראה מפחידה ודוחה. עוצמת הרוחניות השופעת מאותו אדם מקרינה מטובה השופע על כל הבא איתה במגע. הופעתה הרוממה של האומה הישראלית היתה מביאה את האומות להכרה בסגולתה ותפקידה, ומתוך כך בנחיצות ישיבתה דוקא בארץ ישראל לשם מלוי שליחותה להיות ממלכת כוהנים לעולם כולו. ממילא היה מתבטל הצורך במלחמות מצוה: "ולא היתה שום שיטת

⁸² שמות ל"ג ו'.

⁸³ פי"ח ע"א.

⁸⁴ וכן בתנחומא כי תשא כ"ו, רש"י שמות ל"ג ד', פרקי דרבי אליעזר פמ"ו.

⁸⁵ שיר השירים רבה, עפ"י דפוס ראם, עמ' ז', ועמ' 56. שמות רבה פנ"א ח', וכן בזהר הנ"ל.

⁸⁶ שבת שם, ד"ה "שני כתרים".

⁸⁷ שמות ל"ד ל'.

⁸⁸ דברים כ"ח י'.

⁸⁹ בירושלמי ברכות פ"ה ה"א מובא מעשה ברבי אבון שיצא מלפני המלך שלא בדרך כבוד ובאו להרגו. נעשה לו נס שנראה להם כשתי זיקוקין של אש יוצאים מאחורי ערפו והניחוהו, לקיים מה שנאמר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". במעשה זה מחליפים שתי זיקוקין של אש את שני הכתרים של הוד, והדברים מתאימים לדברי רשב"י שהמדובר בכלי זיין.

ר' אליעזר הגדול מפרש את הקריאה בשם ה' הנראית לעמי הארץ כמכוונת לתפילין המונחים מגולים על ראשו של אדם מישראל (לעומת תפילין של יד שחובה לכסותם). עיי' ברכות ו' ע"א, ובמקומות נוספים. ואכן, הרשר"ה העלה השערה נועזת, ולפיה "העדי מהר חורב" הם התפילין, הנקרא "טוטפת", תכשיט למצח, והוא "פאר", שהרי בני ישראל קיבלו כבר ביציאת מצרים את פרשיות "קדש" "והיה כי יביאך" שבתפילין. וכשחטאו בעגל נצטוו להוריד את הפאר שבראשם, כדרך שנצטווה יחזקאל, לאות אבל.

הרתעה - היבט תורני

מלחמה נוהגת⁹⁰, באין אויבים ושונאים. תפילתו של משה בנסוע הארון: "קומה ה' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך"⁹¹, היא תולדת הנפילה בעקבות חטא העגל. אילולא החטא לא היה צורך כלל בהופעה צבאית בשערי הארץ, והכנענים היו מפנים את הארץ בדרכי שלום⁹².

"רק החטא גרם"⁹³ ונפלו ממדרגתם. ניטלו הכתרים שבראשם, שבה ונקנסה עליהם מיתה⁹⁴ והתקלקלה התוכנית האלוקית לגאולה מיידית, שלמה וסופית. וכיון שמעתה אין שם ה' נקרא עליהם, לא יעוררו יראת רוממות באומות יושבות ארץ ישראל ויזדקקו לדרכי מלחמה, אלוקיות או טבעיות, כדי לרשת נחלתם⁹⁵. חטא העגל ילווה מכאן ואילך את עם ישראל בשל החמצת ההזדמנות: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם"⁹⁶, "אין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל"⁹⁷. התיקון שעם ישראל נתבע לו הוא מחייבת רושמו של החטא, עד שיחזרו למצב הנשגב ש"כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה', והעולם יתוקן באורח שלום ורגשי אהבה"⁹⁸. מעמד הר סיני, שעל ידו התרומם העם באחת למדרגה עילאה, שוב לא יחזור. מאז חטא העגל יש צורך במאמץ אנושי כדי לעלות בהר. במעמד הר סיני ירד הקב"ה על ההר ורומם את העם כולו אליו, אחר החטא והנפילה לתחתית ההר: "לך רד", עליו לטפס בכוחותיו הוא אל הפיסגה. כשיגיע לשם, להיות לנס עמים, יהיה זה הגובה הדרוש להשפעה על האומות בדרכי שלום. או אז תשלל איבת האומות לישראל, תבוא ההכרה בתפקידו החיוני בעולם, ותמצא הסכמה מקפת ומוחלטת לשיבת עם ה' בארצו ללא הפרעה חיצונית.

מהלך רוחני עליון זה מציב אלטרנטיבה של ממש לכל תורת בטחון. בעוד שזו האחרונה מניחה, ובצדק, שלאומה אורבים אויבים הזוממים להחלישה, להשמדה ולהשתלט על נחלותיה ועל כן יש לפתח כושר מלחמתי הולם. באה תורת ישראל

⁹⁰ "אורות" שם.

⁹¹ במדבר י' ל"ה.

⁹² מפקד יוצאי הצבא נערך לראשונה בשנה השניה, אחר שכבר היה ברור שההופעה הנשגבה של עם ישראל אינה אפשרית והאומות לא ישלימו בדרכי שלום עם כניסת עם ישראל לארצו. אמנם כבר קודם החטא מופיעה אפשרות שיהיה צורך לגרש את הכנענים (שמות כ"ג כ"ז-ל"א), אלא שכבר הסכימו רש"י והרמב"ן שכאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם "כי לא אעלה בקרבך", בעקבות חטא העגל. וכן פירש בשמות רבה פל"ב.

⁹³ "אורות" שם.

⁹⁴ "אמר הקב"ה: בשיטתו של אדם הראשון הלכתם שלא עמד בנסיונו ג' שעות, ובט' שעות נקנסה עליו מיתה. אני אמרתי אלוקים אתם, והלכתם אחר מידותיו של אדם הראשון, אךן כאדם תמותון". שמות רבה פל"ב א'.

⁹⁵ כמאמרו של רמי בר אבא: "אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לה כבהמה" (שבת קנ"א ע"ב), סנהדרין ל"ח ע"ב).

⁹⁶ שמות ל"ב ל"ד.

⁹⁷ רש"י שם.

⁹⁸ "אורות" שם.

הרב אהרון איזנטל

ומציגה מצג של עולם הפועל מתוך הכרה והסכמה בדרכי שלום אמת. ובהעדר אויבות לא יהיה צורך בחרב ומגן.

השאלה המתבקשת היא האם המדובר בחזון אחרית הימים של נביאי ישראל או שמא קיימת אפשרות להתגבשות מציאות שכזו עוד קודם לכן⁹⁹. הרב קוק זצ"ל¹⁰⁰ צייר את האופן שבו "שאיפה זו תבוא לידי מילואה", והוא כשעם ישראל יהיה:

בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, 'עם חכם ונכון וגוי גדול' והאידיאה האלוקית המוחלטת מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור-חייה.

מה קורה בשלבי הביניים?! כשעם ישראל מופיע בעולם כשהוא מובנה במערכותיו השילטוניות הצבאיות והחברתיות, קרנו מתרוממת. אך כל עוד הוא סובל מתגרת יד האומות סימן הוא שעדיין לא הגיע לגובה הדרוש. אף אם ינצח במלחמותיו, לא הגיע עדי יעודו העיקרי, להיות "לאור גוים"¹⁰¹.

אין רשות לשום עם, ועם ישראל בכלל, להתעלם מצרכי הבטחון המידיים שלו, אולם נמצינו למדים שהשקעה חינוכית למלוי האידאה של: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" תישא פירות ופירי פירות לא רק בשדה עבודת ה', אלא גם בתחום הבטחון הפיזי.

ה. מלחמת רשות או מצוה

מלחמות אינן תופעות נדירות בחיי הלאומים. ההסטוריה האנושית רווית דם וסבל, פרי המלחמות הרבות שידעו בני אנוש. חזונו הגדול של נביאנו, על הימים בהם לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, נראה עדיין כתקווה רחוקה מהגשמה. חכמי ישראל, מאמיני יד ההשגחה המסובבת את המציאות, לימדו שהמלחמות אינן רק מעשה אנוש, אלא: "מלחמות אני עשיתי"¹⁰². ידעו חכמינו שהמלחמה היא תופעה שכיחה ולפיכך יש להגדירה ולשבצה בתוך המסגרת החלכתית אשר פרשה כנפיה על כל צדדי חייה של האומה: "הלכות מלכים ומלחמותיהם"¹⁰³.

⁹⁹ בהקשר זה יש להדרש לדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פי"א הי"ד) שמי שהוא בחזקת משיח ילחם מלחמות ה'. הכוונה בפשטות למלחמות צבאיות שהרי אחר כן הרמב"ם מציין שחלק ממבחנוי הם שהוא מנצח את כל האומות שסביביו ומאידך מעלה אפשרות שיהרג במלחמות. כמו כן על מי שהוא בחזקת משיח לכופ את ישראל ללכת בדרכי ה', הרי שהמצב טרם בואו לא יהיה מושלם.

¹⁰⁰ "אורות", עמ' ק"ד.

¹⁰¹ ישעיה מ"ב ו'.

¹⁰² עבודה זרה ב' ע"ב.

¹⁰³ נישוח הרמב"ם לכותרת החלק האחרון שבי"ד החזקה".

הרתעה - היבט תורני

את כלל המלחמות חילקו לשני סוגים: מלחמות מצוה ומלחמות רשות, סיווגו את מניעי המלחמות וחילקום על פי החלוקה הנזכרת, וקבעו את הלכותיה של כל מלחמה, באילו תנאים יוצאים אליה, מי מוסמך לקבוע יציאה למלחמה, מי הם חייבי הגיוס והפטורים ממנו, וכיו"ב. והנה נמצא שחכמינו איבחנו, בין שאר סוגי המלחמות, גם מלחמה שאינה אלא לצורך הרתעה בלבד.

הסוגייה הדנה בנושא זה נמצאת בסוף פרק שמיני שבמסכת סוטה, במסגרת הדיון על המשוחררים שפטרם תורה מחובת הגיוס. חכמים אומרים ששחרור זה תופס רק במלחמות רשות אך לא במלחמות מצוה, ואילו רבי יהודה התנסח שהשחרור אפשרי רק במלחמות מצוה, אך לא במלחמות חובה. ר' יוחנן פירש בגמרא שאין מחלוקת תנאים ביחס לעצם פטורי הגיוס במלחמות השונות, ולא נחלקו אלא בתואר ההלכתי שיש לתת למלחמות. המלחמות שבהן קיימים הפטורים נקראות בפי חכמים מלחמות רשות ובפי רבי יהודה מלחמות מצוה, והנפק"מ, המוסברת על ידי רבא, תהיה בשאלה האם העוסק במלחמות אלה ונזדמנה לו מצוה, הרי הוא פטור מהמצוה המזדמנת מדין "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (דעת רבי יהודה) או שמאחר ומלחמות אלו הוגדרו כמלחמות רשות, עליו להקדים את המצוה שהזדמנה לו (דעת רבנן).

רבא הדגים את דבריו בעזרת שלושה סוגי מלחמות. בשניים מהן אין מחלוקת:

א. מלחמות יהושע לכיבוש של ארץ ישראל - הן מלחמות חובה (או מצוה). חובת הגיוס הקיפה את הכל, והעיסוק במלחמה נחשב לכו"ע למצוה.

ב. מלחמותיו של דוד להרחבת גבולה של מלכותו (רש"י: כגון מלחמתו בארם צובה, מעבר לגבולות ההבטחה של א"י) הן מלחמות רשות לכל דבר. חלים עליהן דיני החוזרים מעורכי המלחמה, והעוסק בהן אינו נחשב כעוסק במצוה הפטור ממצוות אחרות.

ג. מלחמה שמטרתה "למעוטי גויים דלא לייתי עלייהו". לכו"ע קיימים בה דיני הפטורים מגיוס, אך נחלקו בהגדרתה ההלכתית, רבי יהודה קורא לה מצוה וחכמים קוראים לה רשות.

מה אופייה של מלחמה זו? הרמב"ם¹⁰⁴ אומר שהמדובר במלחמה שיוצאים על האומות: "הנלחמים בהם (בישראל), כדי להחלישם שלא ילחמו בישראל ולא יתנפלו על ארצם". נראה פשוט שאין הכוונה למה שנקרא היום "מלחמה מקדימה" והוא מצב שבו האויב מוכן במערכותיו להתנפלות מיידית על ישראל, וצבא ישראל

¹⁰⁴ בפייה"ש סוטה פ"ח משנה ו', בתרגום הרב קאפח.

הרב אהרון איזנטל

מקדים ומכה את האויב בטרם יתקוף. לא תיתכן מחלוקת שזו מלחמת מצוה ממש, שהרי האויב מוכן וערוך לתקוף והמלחמה היא חובה מיידית מדיני פקוח נפש והצלת כלל ישראל¹⁰⁵. אלא הכוונה למצב של איבה, בו האויבים זוממים להשמידנו אך עדיין לא גייסו מערכותיהם, וצבא ישראל יוצא למלחמה יזומה על מנת להכות באויב ולהחלישו, ולהפיל עליו אימה. מלחמה שכזו מוגדרת כ"מלחמת מנע", ונמצא שלדעת ר' יהודה היא מלחמת מצוה ולחכמים מלחמת רשות. נראה שלדעת רבי יהודה, הצורך של כל אומה לשבת בהשקט ובבטחה מעלה את סיווגה של המלחמה לרמת מצוה, אף שכרגע לא נשקף איום מידי לבטחון העם. ואילו לדעת חכמים רק הגנה מפני איום מידי ומובהק מקנה למלחמה תואר של מלחמת מצוה¹⁰⁶ (ואת בנוסף למלחמות היעודיות: כיבושה של א"י, מלחמת עמלק ושבעה עממים). אם נוצר מצב שכזה בטלים כל הפטורים והמלחמה הופכת למלחמת מצוה לכל דבר ולכל תנאי¹⁰⁷.

הרמב"ם¹⁰⁸ הלך בעקבות חכמים וחילק את מלחמות ישראל למלחמות מצוה ורשות, כשבמלחמת מצוה נכללת: "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם"¹⁰⁹ ומלחמת הרשות היא: "המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו".

כיון שנראה פשוט לנושאי כליו של הרמב"ם שהסוגייה בבבלי במסכת סוטה היא מקורו של הרמב"ם¹¹⁰, מקביל ה"לחם משנה" את דברי הרמב"ם לשיטת רבנן שם,

¹⁰⁵ הדבר פשוט בסברה שאין צורך להמתין עד שהאויב יתקוף, אלא קיימת חובה לנקוט בכל פעולה שתחסוך בנפגעים. וכן פסק ה"אור זרוע" (הלכות שבת סי' פ"ד אות י"ג) שההיתר לחלל שבת קיים לא רק כשכבר צרו האויבים ופתחו בפעולות איבה אלא אף "כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אע"פ שלא באו עדיין". והביאו הרמב"ם להלכה (או"ח שכ"ט ו'). ומכאן, כשידיעות המודיעין מלמדות על כוונה לסכן את האוכלוסייה חלה חובה על כוחות הבטחון לסכל זאת, שהרי הדבר נידון כפקוח נפש דרבים.

¹⁰⁶ בפיחמ"ש הנדפס בש"ס הגירסא היא: "ואמנם מחלוקתם בהריגת ההורגים אותם ולהחלישם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארצם". החזו"א (או"ח קי"ד, ב') פירש שהכוונה היא למצב בו הגויים "הורגים ישראל לפרקים אלא שאינם עורכים מלחמה, אלא שאין אימת ישראל עליהם, וכשפוגשים ישראל יחידי או יחידים הורגים אותם". ולפיכך תמה מה טעם רבנן שלא חשיבא מצוה. ברם לפי תרגום הר"י קאפח מדובר במצב של איבה ללא מלחמה בפועל, ומיושבת דעת חכמים. עיי' בתרגומו בהערה 12.

¹⁰⁷ בספרו של הרב צבי שכטר, "נפש הרב", מובאת דעתו של הרב י. ד. סולובייצ'יק זצ"ל שהיתר ליציאה למלחמה צריך לעולם להתבסס על נימוק של סכנת נפשות. גדרה של המלחמה נקבע על פי קירבתה של הסכנה. בספק סכנת נפשות מיידית זו מלחמת מצוה לכו"ע, ובספק סכנת נפשות עתידית נחלקו חכמים ור' יהודה, וככל שהסכנה עתידית יותר כך המלחמה יוצאת מכלל מצוה והופכת לרשות. הלי מלכים פ"ה ה"א.

¹⁰⁸ כאמור הכוונה להגנה מפני תקיפת אויב, או אף תקיפת מערכותיו כשידוע שבכוונתו לתקוף, עיי' הערה 105. והחזו"א למד ברמב"ם דאיירי שהאויב כבר בא על ישראל, ולכאורה סבור שרק פעולות הגנה אחר שהאויב תקף הם מלחמת מצוה וצ"ע.

¹¹⁰ אמנם מפרשי הירושלמי סבורים שמקורו של הרמב"ם בירושלמי המביא בנוסף לאמור בבבלי את דעת רב חסדא ולפיו ר' יהודה וחכמים נחלקו גם מהותית ולא רק בקריאת שם. עיי' ב"שיירי קרבן" וב"מראה הפנים" שם. וכבר ציין החזו"א שקשה לעמוד על פירוש הירושלמי.

הרתעה - היבט תורני

ונמצא שמלחמת דוד להרווחה הוגדרה ע"י הרמב"ם כמלחמה עם העמים שאינם יושבי א"י ("שאר העמים" להוציא שבעת עממים יושבי א"י) כדי להרחיב גבול ישראל. ואילו המלחמה שאופיינה בגמרא כ"למעוטי גויים דלא לייתי עליהו" הוגדרה ע"י הרמב"ם כמלחמה שמניעיה הם להרבות בגדולתו ושמעו של המלך, דהיינו מלחמת הרתעה גרידא. ואף שאין נשקפת סכנה מיידית יש רשות לצאת למלחמה שמטרתה להרתיע את האויב מלתקוף בעתיד את ישראל.

פרשנותו של ה"לחם משנה" מיישבת שני קשיים ברמב"ם. האחד, שאם לא כן מדוע לא הזכיר מלחמה זו בין שאר מלחמות הרשות ותחת זאת הזכיר מלחמה למטרה שלא הוזכרה בסוגייה¹¹¹?! האחר, שקשה לקבל את דברי הרמב"ם כפשוטם, שרק כדי להגדיל שמעו של מלך ישראל יש רשות להוציא את צבא ישראל למלחמה ששיעור האבידות שהותר בה הוא עד שתות מכח הלוחמים¹¹²! האם אין זה "עשיית צחוק מדמם של הנערים"¹¹³?

יציאה למלחמות הרשות מצריכה הסכמת הסנהדרין¹¹⁴. כאשר יוצאים למלחמה על פי צו אלוהי או כדי להגן על הקיום נוכח איום ישיר, ההסכמה הכללית של העם נתונה מראש ואין השלטון זקוק לבירור ההסכמה. אך במלחמה שמניעיה הם חיזוק כח ההרתעה או הרחקת סיכון עתידי, אין ההסכמה הכללית מובנת מאליה. אין ודאות שההימנעות ממלחמה תסלול בהכרח את הדרך לאסון שאולי יתרחש בעתיד, בעוד שהיציאה למלחמה כרוכה באבדות ובסבל ודאי בהווה. משום כך יש להשיג

¹¹¹ החזו"א דוחה את הלח"מ מפני שאם אכן זו כוונת הרמב"ם מדוע אינו אומר זאת בפירוש, ולפיכך הרי הוא מעדיף לומר שהרמב"ם השמיט את: "למעוטי גויים דלא לייתי עליהו" אף שע"י חוזר הצורך למציאת טעם להשמטה זו: "דאינה מן המדה להשמיט דין השנוי במשנה ומפורש בגמ"י. לעומת זאת אפשר ליישב את נוסח הרמב"ם, שלא נצמד לנוסח הגמרא, בכך ששאב את המושג: "להרבות בגדולתו ושמעו" מהמציאות של תקופתו, כשרוב המלחמות התנהלו בין שליטים ושושלות מלוכה, וההרתעה התייחסה למלך ולא לאומה וע"י רש"י לשמואל ב', י"א א': "לעת צאת המלכים: יש עת בשנה שדרך החילות לצאת וכו'". הרי שהמלחמות בין צבאות וההצלחה בהן מיוחסת למלכים. שבועות ל"ה ע"ב.

¹¹³ ע"י במאמרו של הרב יהודה עמיטל "בתחומין" ח', "מלחמות ישראל על פי הרמב"ם", שאיחד דברי הרמב"ם בסוף פ"ד עם תחילת פ"ה ולפ"ז ההיתר למלחמת הרשות תלוי במלוי שני תנאים: כשמתקיימת תכלית דתית, לכוף את האויב לעזוב עבודה זרה ולקבל עליו ז' מצוות בני נח, ומטרה מדינית ובטחונית, להרחיב גבול ישראל ולהרתיע את האומות מפני ישראל. נראה שאת האפשרות שהתכלית הדתית תושג בוחנת הסנהדרין, וזה מה שכתב הרב קוק זצ"ל: "וזהו יסוד כמה קולות שיש בדין תורה ביחס לסדרי המלחמות, ועזיבת האלילים היא נאותה לתעודת ישראל הכללת, ומוכן שמכל מקום היה הדבר מסור לבי"ד לראות מצב המוסר של העבודה זרה ההיא, ולא היו כל העניינים שנויים". (אגרות ראה ח"א עמ' ק'). וע"ע במשי"כ ב"משפט כהן" (עמ' שלי"ה) שבי"ד מאשרים את הבקשה לצאת למלחמת רשות כהוראת שעה לגדור בפני עושי עולה, לטובת האומה הרוחנית והגשמית.

¹¹⁴ משניות במסכת סנהדרין ב' ע"א, כ' ע"ב, רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ב, וראה בהערה הקודמת.

הרב אהרון איזנטל

מראש את הסכמת העם, או נציגיו, לכניסה למלחמה שכזו. ואכן, אחד מתפקידי הסנהדרין היה לשמש כנציגות מוסמכת של עם ישראל במקום שהדבר נדרש¹¹⁵.

אין ספק שבחברה דמוקרטית עמדת הרוב קובעת, אולם יציאה למלחמה דורשת הסכמה לאומית רחבה ככל האפשר. כאשר מתעוררים ספיקות, וחלקים נרחבים סבורים שהמדובר ב"מלחמת ברירה", עלולה לצוץ התנגדות ליציאה למלחמה, והתנאים היסודיים להצלחה, אחדות האומה והשכנוע הפנימי בצורך בה, עלולים להיפגם ולפגוע בתוצאות המקוות. בימיו של דוד היו המוסדות המחליטים מתייעצים בשלש רשויות: "יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלים באורים ותומים"¹¹⁶. נראה שההתייעצות נדרשה בשלושה תחומים:

א. טעם המלחמה. האם מתקיימים התנאים שדרשה תורה להיתר יציאה למלחמה? שאלה זו הציגו בפני חכמי התורה, הסנהדרין שבנוסף ליכולתם לבחון שאלה זו שימשו כנציגות מוסמכת של העם, ובודאי בלמו כל הרפתקה צבאית.

ב. שאלת ההכרח לצאת למלחמה. כיון שמדובר ב"מלחמה מונעת" יש צורך להשתכנע בחיוניותה של המלחמה. בשאלה זו נזקקו לאחיתופל עליו נאמר "ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים"¹¹⁷.

ג. תוצאותיה של המלחמה. ככל שהאבידות רבות יותר כך תיגבר ההתנגדות למלחמה שאינה כהגנה ישירה על החיים והקיום המידי. משום כך יש צורך באישור אלוקי, באורים ותומים, שנותן "כיסוי" להחלטה האנושית.

האם מלחמת הרשות נוהגת בזמננו? מהרמב"ם (בסוף ההקדמה למנין המצוות) משמע ששלושה תנאים נדרשים להיתר היציאה "וידוע שהמלחמות וכבוש הארץ"¹¹⁸ לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה וכהן גדול כמו שאמר: "ולפני אלעזר הכהן יעמוד". לכאורה, כיון שבזמן הזה אין אף לא אחד משלושת התפקודים שהוזכרו, אין מלחמת הרשות נוהגת. ברם, על קביעה זו אפשר לערער מכמה

¹¹⁵ כך מפי מו"ר הרב ח"י גולדוויכט זצ"ל. הוא הוכיח זאת מחפית דברי הרמב"ם בתנאי "כיבוש רבים". בעוד שבהל' מלכים פ"ה ה"ו השמיט תנאי זה ולעומת זאת הזכיר שהכיבוש יהיה על דעת בי"ד. מכאן שהסכמת רוב הסנהדרין נחשבת כהסכמת רוב ישראל. יסוד זה נרמז בדברי ה"משך חכמה" (שמות י"ב א') הכותב שלציבור בארץ ישראל יש דין של בי"ד הגדול כיון שלשית הרמב"ם יכולים הם לסמוך זקנים. ממילא ניתן לומר גם לאידך גיסא, כיון שהסנהדרין שואב כוחו מכלל ישראל לכן יכול גם ליצגו. ברכות ג' ע"ב.

¹¹⁶ שמו"ב ט"ז כ"ג. לפי הסדר שבגמרא היו מתייעצים באחיתופל לפני שהיו צריכים לשכנע את הסנהדרין בנחיצותה של המלחמה.

¹¹⁸ יש לשים לב לחלוקה שבלשונו: "מלחמות" ו"כבוש הארץ". נראה שכוונתו למלחמות "להרבות בגדולתו ושמעו" וכבוש הארץ "כדי להרחיב גבול ישראל".

הרתעה - היבט תורני

צדדים. ראשית, האם אכן כל תנאי מהזכרים מעכב¹¹⁹? שנית, האם יש חלופות לשררות הללו¹²⁰? ועוד, האם חסרון אחד מהתנאים אוסר על יציאה למלחמה או שרק שולל אפשרות הכפייה של השלטון, אבל אם מתנדבים למלחמה, הדבר מותר¹²¹? קודמת לכל השאלות הללו היא שאלת התייחסות, היכן עובר בזמננו הקו המבדיל בין מלחמת מצוה למלחמת רשות. ואכמ"ל.

1. אחדות העם

אי אפשר לחתום דיון בכח הרתעה לאומי בלא להדרש לחשיבות אחדות האומה כמפתח לעוצמת ההרתעה. פירוד בדעות ובהסכמה הלאומית מפורר את הערבות ההדדית וקורץ לאויב הממתין לשעת כושר. מוטיבציה מלחמתית היא בראש ובראשונה פועל יוצא של אחדות לאומית סביב מטרות לאומיות. ואכן, המלחמה הראשונה שנכפתה על עם ישראל התרחשה בעקבות התפוררות במחנה ישראל¹²². "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים". רפידים לשון פירוד. לימים יחשוב אחד מבני בניו של עמלק, המן האגגי, שבשל כך יוכל לישראל: "ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים"¹²³.

וכך כתב הרב¹²⁴ בהלחמו כנגד מחשבת פירוד האומה בדורו:

והפרוד המדומה חותר הוא תחת יסוד הקדושה כולה, כמעשה עמלק שזנב את הנחשלים, פליטי הענן, שלח ידיו בשלומיו, חלל בריתו.

השולח ידו בשלמות האומה מחלל את ברית ה' הכרותה עם האומה כולה, ומביא את עמלק להלחם בישראל ולפגוע בנחשלים רוחנית. הפגיעה העמלקית היא חילול

¹¹⁹ יש שטענו שאורים ותומים אינם מעכבים ולפיכך הרמב"ם השמיטו ביד החזקה. ועיי' "עיינים למשפט" ברכות ג', א', ד"ה "ושואלין באו"ת" שסקר מחלוקת ראשונים בעניין זה. ועיי' ב"משגיב מלחמה" ח"א עמ' קט"ז-קכ"ו, ספר המצוות מהדורת ר"י קאפח עמ' נ"ז הערה 58.

¹²⁰ יתכן שהסמכויות הנוגעות להנהגת העם אינן מוענקות עפ"י התורה אך ורק למלך אלא לכל שלטון שמוסמך לשלוט לפי חוקי התורה, וכפי שכתב הרב קוק זצ"ל ב"משפט כהן" סי' קמ"ד, פיסקה ט"ו-א'.
¹²¹ הרב קוק זצ"ל (שם סי' קמ"ה) מסתפק האם התנאי של "מלך" נדרש רק לצורך כפייה על המתנגדים אבל אם יוצאים מדעתם אין צורך במלך דוקא, או שמא "כל זמן שאין התנאים מספיקים להכריח הרי הוא כרציחה בעלמא (כלומר, אין הכרות המלחמה חוקית והריגת האויבים היא רצח) ואסור להלחם מלחמת הרשות". וכ"כ כתב ב"עיינים למשפט" (בברכות, שם) ביחס לחסרון הסנהדרין בימינו, ב"עמוד הימיני" (סי' ט"ז אותיות ד-ו), ו"קול צופיד" (עמ' קע"ה) וכן משמע ממשיכ הרב הרצוג זצ"ל, "תחומין" די עמ' 19.

¹²² עיי' בתיאור של ר"י מדן "במגדים" נ"ז עמ' 76.

¹²³ אסתר ג' ח'.

¹²⁴ "אורות התחיה" פ"כ.

הרב אהרון איזוטל

ה' וחילול הברית שכרת עם עמו¹²⁵. חיזוק אחדות האומה מרתיע את אויביה מלהתגרות עמה ועיי"כ מקדש, בעקיפין, את שמו של ה' בעולם.

¹²⁵ עיי' בתנחומא בהערה 17 שהסב את הפגיעה לזלזול באות ברית קודש - מילותיהן של ישראל.